

I OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA HISTORYKÓW XIX WIEKU
„DRUKI ULOTNE NA ZIEMIACH POLSKICH DO 1918 R. FUNKCJE, ZNACZENIE,
ZASOBY”. Warszawa, 16-17 czerwca 2017 r.

W dniach 16-17 czerwca 2017 roku odbyła się I Ogólnopolska konferencja naukowa historyków XIX wieku *Druki ulotne na ziemiach polskich do 1918 r. Funkcje, znaczenie, zasoby* zorganizowana przez Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego. Przedmiot rozważań zebranych w sali kolumnowej Wydziału Historycznego UW historyków, archiwistów oraz bibliotekarzy stanowiły szeroko rozumiane druki ulotne (dokumenty życia społecznego) będące, co jednomyślnie podkreślali niemal wszyscy prelegenci, istotnym źródłem wiedzy. Co więcej ten rodzaj wydawnictw funkcjonujący w komunikacji społecznej niemal od chwili wynalezienia druku coraz częściej sam w sobie stanowi przedmiot badań już nie tylko bibliologów, ale i historyków. Zgodnie z kierunkami wyznaczonymi przez organizatorów dwudniowe obrady toczyły się zarówno wokół zagadnień związanych ze źródłoznawstwem oraz metodologią druków ulotnych, jak również wokół badań nad ich rolą w kształtowaniu określonych zachowań społecznych. Osiemnastu prelegentów z jedenastu ośrodków naukowych, w tym m.in. Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Collegium Balticum, zaprezentowało swoje referaty w pięciu tematycznych sesjach. Obrady otworzył oraz wykład wprowadzający wygłosił prof. Andrzej Chwalba z Uniwersytetu Jagiellońskiego, który mówił nie tylko o typologii druków ulotnych, ale również o ich wartości w kontekście źródła historycznego.

Pierwszego dnia prelegenci oraz słuchacze uczestniczyli w dwóch sesjach. W sesji otwierającej pn. *Zasoby*, którą prowadziła prof. Małgorzata Karpińska z Uniwersytetu Warszawskiego, zebrani wysłuchali trzech wystąpień. Urszula Kacperczyk (Archiwum Główne Akt Dawnych) w oparciu o kolekcję dokumentów z czasów insurekcji 1794 roku przybliżyła temat *Druki z Powstania Kościuszkowskiego przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*. Z kolei prof. Stanisław Wiech (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) zaprezentował referat *Zasoby druków ulotnych w zespołach akt policyjnych (żandarmerii i ochrony) przełomu XIX i XX wieku*¹. Natomiast prof. Alicja Kulecka (Uniwersytet Warszawski) w swoim wystąpieniu *Materiały ulotne w archiwistyce i archiwach* skupiła się na omówieniu definicji oraz zasad gromadzenia i metodyki opracowania druków ulotnych w archiwach państwowych.

W sesji drugiej *Interpretacje: „prehistoria”*, a prowadzonej przez prof. Jolantę Sikorską-Kuleszę z Uniwersytetu Warszawskiego, uczestnicy wysłuchali czterech referatów. Pierwsza głos zabrała prof. Elżbieta Wichrowska (Uniwersytet Warszawski), która swoje wystąpienie zatytułowała *Druki ulotne a Obiady Czwartkowe*. Wspomniana już prof. M. Karpińska

¹ Ochrańca - tajna policja polityczna w Imperium Rosyjskim, powołana 14 sierpnia 1881 r. na mocy ukazu Aleksandra III, zlikwidowana w czasie rewolucji lutowej 1917 r.

Otwarcie obrad - prof. Andrzej Chwalba oraz prof. Małgorzata Karpińska.

Fot. Jakub Kosiorek, Anna Dybała-Pacholak

w referacie *Druki ulotne w czasach powstania listopadowego: wojna, polityka i satyra* skupiła się m.in. na określeniu roli oraz znaczenia druków ulotnych i okolicznościowych w czasach walk narodowowyzwoleńczych za przykład biorąc powstanie 1830 roku. Podobny charakter miały wystąpienia dr. Adama Świątka - „*Rusyn, Polak to dwa tyla, szczo jedneho serdca syła*”. *Polska agitacja względem Rusinów galicyjskich w dobie Wiosny Ludów na przykładzie wybranych druków ulotnych* oraz dr. hab. Stanisława Pijaja - *Druki ulotne i ich rola w debatach politycznych w Galicji w okresie starań o rozszerzenie autonomii* (obaj z Uniwersytetu Jagiellońskiego). Sesję podsumował oraz komentarzem opatrzył prof. Maciej Janowski z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk.

W kolejnym dniu organizatorzy przewidzieli aż trzy sesje. W pierwszej zatytułowanej *Interpretacje: narzędzia władzy nad umysłami* prowadzonej przez prof. A. Kulecką, jako pierwsza głos zabrała dr Małgorzata Litwinowicz (Uniwersytet Warszawski) z referatem *Drobny druk na wielkie okazje. Obieg druków ulotnych jako narzędzie kształtowania wspólnej przestrzeni pamięci w XIX wieku*. Prelegentka przedmiotem swoich rozważań uczyniła zbiór dokumentów (programów, zaproszeń, pocztówek) pochodzących z 1909 roku i dotyczących organizacji obchodów 100. rocznicy urodzin Juliusza Słowackiego. Z kolei prof. Grzegorz Markiewicz (Uniwersytet Łódzki) nawiązując w pewnym sensie do rozważań z pierwszego dnia obrad podjął się omówienia funkcji i znaczenia *Druków ulotnych jako formy kształtowania świadomości społecznej*. Prelegent dokonał systematyzacji druków, a także oceny siły ich oddziaływania w kontekście formowania odpowiednich zachowań społecznych jak choćby postaw patriotycznych. Ostatni w tej części wystąpił dr Artur Markowski (Uniwersytet Warszawski), który w swoim referacie *Ulotka w systemie agitacji antyprogramowej: mechanizmy kształtowania wyobrażeń społecznych na przełomie XIX i XX wieku* zdecydował się odnieść do zagadnienia ulotki jako źródła wiedzy. Słowo komentarza

w tej części należało do prof. Przemysława Matusika z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zarówno prelegenci, jak i słuchacze zgodnie przyznali, że efemeryczność druków ulotnych nastęca badaczom szereg trudności m.in. w odpowiedzi na pytania dotyczące kontekstu historycznego, którego niejednokrotnie muszą się sami domyślać.

Sesją czwartą *Interpretacje: wymiary masowe – rewolucja 1905 r.* prowadzona przez dr. hab. Piotra Szlantę z Uniwersytetu Warszawskiego w całości została poświęcona wydarzeniom lat 1905-1907. Maciej Grabski (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) na wybranych przez siebie przykładach materiałów omówił *Obraz rewolucji 1905-1907 w Królestwie Polskim kreowany przez redaktorów druków ulotnych*. Z kolei *Analizy i interpretacji druków ulotnych polskich ugrupowań lewicowych z przełomu XIX i XX w.* dokonał dr. hab. Waldemar Potkański (Collegium Balticum). Pewnym nawiązaniem do jego referatu było wystąpienie dr. Ilony Zaleskiej (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) zatytułowane „*Narodowa Demokracja strzela salwami do robotników*” - wizerunek endecji w drukach ulotnych Polskiej Partii Socjalistycznej w okresie rewolucji 1905-1907 w Królestwie Polskim. Ostatni w tej części dr. Mariusz Kulik (Instytut Historii PAN) przybliżył temat *Wpływ druków ulotnych na sytuację w armii rosyjskiej w 1905 r.* Sesję podsumował prof. Stanisław Wiech z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Piąta sesja prowadzona przez prof. Tomasza Kizwaltera z Uniwersytetu Warszawskiego została przez organizatorów zatytułowana *Interpretacje: wojna i druk „masowego rażenia”*. Jako pierwszy głos zabrał Łukasz Faszczka (Uniwersytet Warszawski), który omówił temat *Obwieszczenia, ulotki, reklamy jako źródło do badań nad pierwszowojenną okupacją obszaru tzw. Ober Ost*². Miejską Bibliotekę Publiczną im. Adama Asnyka w Kaliszu reprezentowała Monika Sobczak-Waliś, która w referacie *Życie codzienne w okupowanym kraju w świetle druków urzędowych Deutscher Kreischeff in Kalisch³ (1914-1918)* zaprezentowała zbiór afiszy i ulotek pochodzących z okresu I wojny światowej, a przechowywanych w zbiorach Archiwum Państwowego w Kaliszu. Wspominany już dr. hab. P. Szlanta tematem swojego wystąpienia uczynił *Pierwszowojenne ulotki skierowane do żołnierzy wrogich armii jako źródło historyczne*. Sesję zamknął dr. hab. Grzegorz Zackiewicz (Uniwersytet w Białymstoku) referatem *Opinie i wyobrażenia na temat Rosji w polskich drukach ulotnych z lat I wojny światowej*. Prelegent starał się wykazać, iż efemeryczność tego rodzaju wydawnictw nie pozwala traktować ich na równi z innymi źródłami historycznymi, a tym samym należy

² Ober Ost (Obszar Głównodowodzącego Wschodu) - wydzielona część terytorium Imperium Rosyjskiego, okupowanego przez Cesarstwo Niemieckie od 1915 r. W jego skład wchodziły: Kurlandia, Litwa (obszar dawnej guberni kowieńskiej), Wilno (Wileńszczyzna bez wschodnich krańców na lewym brzegu Dźwiny i Drułi), Grodno (północna część guberni grodzieńskiej), Białystok (zachodnia i południowa część guberni grodzieńskiej), Suwałki (obszar dawnej guberni suwalskiej).

³ Po zajęciu Kalisza przez Niemców ustanowiono niemieckiego naczelnika powiatu, który jako organ administracji lokalnej podlegał władzom wojskowym, a od sierpnia 1915 r. Zarządowi Cywilnemu przy Generalnym Gubernatorstwie w Warszawie. Kaliski obwód obejmował swoim zasięgiem teren dwóch powiatów tj. kaliskiego i tureckiego. Stanowisko naczelnika powiatowego (Kreischeff) powierzono Konradowi Hahnowi. W ramach urzędu powiatowego funkcjonowały wydziały: gospodarczy, paszportowy, spraw komunalnych, podatkowy, karny, spraw kościelnych, spraw stemplowych, wojskowo-aprowizacyjny, budowlano-policyjny i budowlany. Zob. *Inwentarz zespołu akt Naczelnik Powiatu Kaliskiego [Deutscher Kreischeff in Kalisch] z lat 1914-1918 [1919]*, oprac. Edyta Pietrzak. 2014. Kalisz: Archiwum Państwowe w Kaliszu.

Sesja piąta. Od lewej: prof. Tomasz Kizwalter, Monika Sobczak-Waliś, dr hab. Grzegorz Zackiewicz, Łukasz Faszczka, dr hab. Piotr Szlanta, prof. Krzysztof Latawiec. Fot. Jakub Kosiorek, Anna Dytała-Pacholak

podchodzić do ich interpretacji z dużą ostrożnością. Słowo komentarza do tej części obrad wygłosił prof. Krzysztof Latawiec z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Podsumowania i zamknięcia konferencji dokonali wspólnie prof. A. Chwalba oraz prof. M. Karpińska. Wszystkie wygłoszone referaty znajdują się w przygotowywanym przez organizatorów wydawnictwie pokonferencyjnym.

Monika Sobczak-Waliś